

UN TIP PARTICULAR DE SINONIME MIXTE: CUVINTE ȘI FRAZEOLOGISME ANALIZABILE⁴

1. Realitate indiscutabilă la nivelul funcționării limbilor în general, sinonimia lexico-frazeologică a fost pusă în evidență și discutată implicit în lingvistica românească odată cu apariția primelor lucrări de semasiologie. Deși denumirea ca atare a fost introdusă și „impusă” la noi, destul de târziu, de regretatul profesor Theodor Hristea [1], acest tip mixt de sinonimie la nivelul vocabularului este prezentă, cu numeroase exemple, la autori precum Lazăr Șăineanu, Simion Florea Marian, Ion Aurel Candrea, Sextil Pușcariu, Iorgu Iordan, Gh. Bulgar, Onufrie Vințeler, Gh. I. Tohăneanu etc.[2], care au arătat, prin contribuții mai degrabă de ordin practic (dicționare, inventare etnografice, lucrări de stilistică etc.), atât echivalența semantică dintre unitățile lexicale și cele frazeologice la același nivel de limbă (cronologic, geografic și stilistic), cât și posibilitatea echivalării contextuale între sensul unui cuvânt și cel al unei unități frazeologice. Sinonimia lexico-frazeologică a constituit obiectul secundar de cercetare a două teze de doctorat, ambele publicate, în variante îmbunătățite, relativ recent [3] și conduse prima de Theodor Hristea și a doua de Stelian Dumistrăcel. Lucrările sunt complementare și demonstrează, chiar dacă prin prisma unor abordări diferite, rațiunea existenței fenomenului în discuție, normalitatea și diversitatea lui, prezența în toate variantele și stilurile limbii etc.

2. După cum se știe, sinonimia lexico-frazeologică este relația de echivalență stabilită între sensul/sensurile unei unități lexicale și cel/cele ale unei unități frazeologice (sintagme, expresii și locuțiuni), cele două tipuri de unități lingvistice aparținând aceleiași clase lexico-morfologice sau unor clase „înrudite”. Tipurile și subtipurile de relații sinonimice între cuvinte și unități frazeologice sunt pe cât de cunoscute, pe atât de numeroase și diverse: echivalență semantică totală sau parțială, perfectă sau imperfectă, tradițională și consacrată (la nivelul limbii) și insolită și surprinzătoare (la nivelul vorbirii), reală sau potențială, substituibilă sau nu în același context, cu caracter dual sau serial, voluntară sau involuntară, realizabilă la același nivel de limbă sau la niveluri diferite, denotativă și/sau conotativă, motivată sau arbitrară etc. Una dintre posibilitățile de clasificare mai puțin discutate este cea realizabilă din perspectiva structurii formale interne a unităților lingvistice sinonimice. Astfel, intră în relații de echivalență semantică, de diverse tipuri, **cuvinte (semi)analizabile** și **unități frazeologice**, cele din urmă prin definiție **analizabile**. Vom detalia, în continuare, cu ajutorul exemplelor, acest ultim tip de sinonimie mixtă, respectiv sinonimia lexico-frazeologică analizabilă din punct de vedere formal, frecventă cu precădere la nivelul stilurilor funcționale

⁴ Lucrarea a fost susținută în plenul conferinței internaționale *Lexic comun / Lexic specializat: Manifestări ale creativității limbajului uman*, 6-7 iunie 2014, Galați, România.

ale limbii literare moderne. Vom urmări, aşadar, relaţia de echivalenţă semantică între două sau mai multe componente discutabile **comparativ** din punct de vedere formal, cu precizări de ordin structural, stilistic şi, mai ales, etimologic.

3. Această comunicare se încadrează într-un proiect care avea în vedere, la origine, realizarea unui dicţionar etimologic de sinonime analizabile, ceea ce a presupus consultarea şi excerptarea a mii de dublete sau serii sinonimice aparţinând limbii literare moderne. O componentă a acestui proiect era inclusiv sinonimia dintre un cuvânt analizabil şi corespondentul său frazeologic, relaţie, de asemenea, surprinzător de bogată din punct de vedere cantitativ. Este suficient să citez, spre exemplu, dicţionarele de terminologie medicală, dintre care la loc de cinste este monumentalul *Dicţionar medical* trilingv al lui Valeriu Rusu, ultima ediţie publicată în 2010 la Editura Medicală şi care însumează nu mai puţin de 2064 de pagini. Ştiinţele exacte, domeniile tehnice şi cel juridic sunt, de asemenea, posesoare ale unui impresionant bagaj sinonimic analizabil (lexical, frazeologic şi lexico-frazeologic), fapt care arată relaţiile culturale strânse între statele lumii moderne şi diseminarea cvasiinstantanee a conceptelor care privesc evoluţia complexă a umanităţii. Exemplele sunt, prin urmare, extrem de numeroase şi, din acest motiv, am făcut, pentru prezentarea de astăzi, o selecţie din câteva dicţionare de specialitate, mai vechi sau mai noi: *Dicţionar medical*, vol. I, literele A-H, Bucureşti, Editura Medicală, 1969, red. resp. dr. P. Simici, red. coord. A. Mincu, G. Ionescu-Amza, Stela Cărnaru, *Dicţionar de termeni tehnici*, sub conducerea lui Radu Ţiţea, Bucureşti, Editura Tehnică, 1972, *Universul plantelor*, de Constantin Pârvu, ediţia a IV-a, revizuită şi completată, Bucureşti, Editura ASAB, 2006, prezente, desigur, multe dintre ele, în DEX sau în MDN, şi diverse nomenclatoare şi materiale lexicografice consultate online. De asemenea, am folosit *Dicţionar general de sinonime al limbii române*, de Doina Cobeş şi Laura Manea, Chişinău, Editura Gunivas, 2013 (DGS), lucrare care valorifică principalele dicţionare generale şi de specialitate ale limbii noastre.

3.1. O primă categorie de exemple presupune **sinonime care au componentul lexical inclus în unitatea frazeologică corespunzătoare**. Sunt de amintit, aici, în primul rând, numele româneşti de plante intrate în epoca modernă (împrumuturi lexicale) şi corespondentele lor ştiinţifice (împrumuturi frazeologice latineşti) [4], dintre care cităm *aloe* şi *Aloe arborescens*, *ananas* şi *Ananas sativus*, *angelică* şi *Angelica archangelica*, *arahidă* şi *Arachis hypogaea*, *arnică* şi *Arnica montana*, *begonie* şi *Begonia rex*, *colocazie* şi *Colocasia esculenta*, *ficus* şi *Ficus elastica*, *frezie* şi *Freesia refracta*, *gladiolă* şi *Gladiolus communis*, *magnolie* şi *Magnolia kobus*, *mimoză* şi *Mimosa pudica*, *narcisă* şi *Narcissus poeticus* etc. În al doilea rând, sunt de citat împrumuturi lexicale mai vechi nume de plante (savante sau populare) şi corespondentele lor ştiinţifice (*busuioc* şi *Ocimum basilicum*, *coriandru* şi *Coriandrum sativum*, *migdal* şi *Amygdalus communis*, *păstârnac* şi *Pastinaca sativa* etc.) şi, de asemenea, cuvintele moştenite nume de plante, alături de denumirile latineşti de tip frazeologic (*carpen* şi *Carpinus betulus*, *cânepa* şi *Cannabis sativa*, *ceapă* şi *Allium cepa*, *cicoare* şi *Cichorium intybus*, *cireş* şi *Cerasus avium*, *corn* şi *Cornus mas*, *fag* şi *Fagus silvatica*, *frasin* şi *Fraxinus excelsior*, *iederă* şi *Hedera helix*, *ienupăr* şi *Juniperus communis*, *in* şi *Linum usitatissimum*, *linte* şi *Lens culinaris*, *măr* şi *Malus domestica*, *nalbă* şi *Malva silvestris*, *orz* şi *Hordeum vulgare*, *pătlagină* şi *Plantago media*, *păr* şi

Pirus sativa, *piersic* și *Malus persica*, *roibă* și *Rubia tinctorum*, *secară* și *Secale cereale*, *urzică* și *Urtica dioica* etc. [5] Toate exemplele menționate mai sus pot fi interpretate ca având o **motivare etimologică directă**, în sensul unei corespondențe lexicale exacte și evidente între cuvântul popular moștenit și „etimonul” său savant. Motivate **indirect** din punct de vedere etimologic ar fi exemple de tipul *alun* s.m. (regresiv din *alună*) și *Corylus avellana*, *amăreală* s.f. (din *amar* + *-eală*) și *Polygala amara*, *fumăriță* s.f. (din *fum* + *-ăriță*) și *Fumaria officinalis*, *muscăriță/muscariță* s.f. (din *muscă* + *-ăriță*) și *Amanita muscaria*, *orzoaică* s.f. (din *orz* + *-oaică*) și *Hordeum distichon*, *săpunariță* s.f. (din *săpun* + *-ariță*) și *Saponaria officinalis*, *sânger* s.m. (regresiv din *sângera*) și *Cornus sanguinea*, nume de plante, la care componentul lexical este o creație internă (populară sau cultă) de la o bază moștenită al cărei corespondent neologic este component al unității frazeologice sinonimice. O motivare etimologică **indirectă** au și exemplele în care unui cuvânt moștenit îi corespunde un derivat savant de la aceeași bază primară, pentru care vezi exemple ca *volbură* s.f. (lat. *volvula*) și *Convolvulus arvensis* (nume de plantă) sau cele în care etimonul cuvântului moștenit este analizabil prin raportare la baza primară prezentă în denumirea savantă (vezi *găină* și *Gallus domestica*, *rândunea* și *Hirundo rustica*, nume de păsări).

3.2. O a doua categorie de exemple vizează cuvinte și unități frazeologice împrumutate din limbile de cultură și de civilizație cu care româna a intrat în contact începând cu epoca modernă, mai ales din franceză, și care au o structură analizabilă atât în sine, cât și prin raportare unul la celălalt. Asemenea sinonime lexico-frazeologice fac parte din diverse domenii tehnico-științifice și sunt extrem de numeroase: *abdominocenteză* s.f. „puncție a peretelui abdominal practică în scopul evacuării unei acumulări excesive de lichid; paracenteză abdominală, puncție abdominală” (din fr. *abdominocentèse*, engl. *abdominocentesis*) și *paracenteză abdominală* (din fr. *paracentèse abdominale*, cf. it. *paracentesi addominale*, engl. *abdominal paracentesis*), *acetaldehidă* s.f. „etanal” (din fr. *acétaldéhyde*) și *aldehidă acetică* (din *aldéhyde acétique*), *acetilceluloză* s.f. „ester acetic al celulozei” (din fr. *acétylcellulose*) și *acetat de celuloză* (din fr. *acétate de cellulose*), *acetonitril* s.m. „nitril acetic” (din fr. *acétonitrile*) și *nitril acetic* (din fr. *nitrile acétique*, cf. engl. *acetic nitrile*), *acrilonitril* s.m. „nitril acrilic” (din fr. *acrylonitrile*) și *nitril acrilic* (din fr. *nitrile acrylique*), *acroleină* s.f. „aldehidă etilenică, lichid volatil, cu miros neplăcut, prin deshidratarea glicerinei; propenal” (din fr. *acroléine*) și *aldehidă acrilică* (din fr. *aldéhyde acrylique*), *acroscleroză* s.f. „sclerodactilie progresivă” (din fr. *acrosclérose*) și *sclerodactilie progresivă* (din fr. *sclérodactylie progressive*), *adenie* s.f. „stare de adenită cronică, cu ganglioni mult măriți; limfadenie” (din fr. *adénie*, cf. it. *adenia*) și *limfadenie aleucemică* (din fr. *lymphadénie aleucémique*), *adenolimfoidită* s.f. „boală cauzată de virusul Epstein-Barr; mononucleoză infecțioasă, numită și boala sărutului” (din fr. *adénolymphoïdite*) și *mononucleoză infecțioasă* (din fr. *mononucléose infectieuse*, cf. it. *mononucleosi infettiva*), *alocortex* s.n. „unul dintre cele două tipuri de cortexuri cerebrale, neocortex” (din engl. *allocortex*, germ. *Allocortex*, it. *allocortex*) și *cortex heterogene* [6] (din engl. *heterogenetic cortex*, cf. it. *corteccia eterogenetica*), *alumină* s.f. „oxid natural de aluminiu, divers colorat, având la bază un mare număr de pietre prețioase” (din fr. *alumine*, cf. it. *allumina*) și *oxid de aluminiu* (din fr. *oxyde d'aluminium*, cf. engl. *Aluminium oxide*, it. *ossido di alluminio*, germ.

Aluminiumoxid), *amibocit* s.n. „celulă animală sau vegetală cu caracterele amibelor” (din fr. *amibocyte*) și *celulă amiboidă* (din fr. *cellule amiboïde*, cf. it. *cellula ameboide*), *balantidiază/ balantidioză* s.f. „infecția digestivă cu parazitul *Balantidium coli*” (din fr. *balantidiase/balantidiose*, it. *balantidiasi*) și *dizenterie balantidiană* (din fr. *dysenterie balantidienne*), *butanol* s.m. „substanță din clasa alcoolilor, dizolvant servind pentru lacuri și intermediar în sinteze organice; alcool butilic” (din fr. *butanol*, cf. it. *butanol*, engl. *butanol*) și *alcool butilic* (din fr. *alcool butylique*, cf. it. *alcool butilico*, engl. *butyl alcohol*), *benzaldehydă* s.f. „aldehidă derivată din benzen și întrebuințată ca materie primă în industria materiilor colorante” (din fr. *benzaldéhyde*) și *aldehidă benzoică* (din fr. *aldéhyde benzoïque*, cf. it. *aldeide benzoica*, engl. *benzoic aldehyde*), *[carbo]anhidrază* s.f. „enzimă care scindează reversibil acidul carbonic în bioxid de carbon și apă, având rol esențial în menținerea echilibrului acido-bazic” (din engl. *Carboanhydrase*, germ. *Carboanhydrase*) și *anhidrază carbonică* (din fr. *anhydrase carbonique*, cf. it. *anidrasi carbonica*, engl. *carbonic anhydrase*), *etanol* s.m. „alcool etilic” (din fr. *éthanol*, cf. engl. *ethanol*, it. *etanolo*) și *alcool etilic* (din fr. *alcool éthylique*, cf. it. *alcool etilico*, engl. *ethyl alcohol*), *fenol* s.m. „compus organic oxigenat al benzenului, folosit în industria coloranților, a medicamentelor, rășinilor sintetice etc.; acid fenic” (din fr. *phénol*, cf. it. *fenolo*, engl. *phenol*) și *acid fenic* [7] (din fr. *acide phénique*, cf. it. *acido fenico*, engl. *phenic acid*), *formaldehidă* s.f. „produs gazos cu miros iritant, solubil în apă, folosit la fabricarea rășinilor sintetice, a coloranților, medicamentelor, ca dezinfectant etc; aldehidă formică” (din fr. *formaldéhyde*, cf. it. *formaldeide*) și *aldehidă formică* (din fr. *aldéhyde formique*, cf. it. *aldeide formica*) etc. Dintre sinonimele împrumutate care nu fac parte dintr-o anumită terminologie, ci au, mai degrabă, un caracter livresc, sunt de menționat exemple ca *aposterioric*, -ă [8] adj., adv. „(despre cunoștințe) care provin în urma unei experiențe” (din germ. *aposteriorisch*, fr. *apostérieure*) și *a posteriori* (din lat. *a posteriori*), *aprioric*, -ă adj., adv. „(despre cunoștințe) care nu provine din experiență; anterior oricărei experiențe, bazat exclusiv pe rațiune” (din germ. *apriorisch*, fr. *apriorique*) și *a priori* (din lat. *a priori*), *interimar*, -ă adj. „care ține locul titularului, care este provizoriu” (din fr. *intérimaire*) și *ad interim* (din lat. *ad interim*), *literal* adj., adv. „cuvânt cu cuvânt; textual” (din fr. *littéral*), *ad litteram* (din lat. *ad litteram*) și *à la lettre* (din fr. *à la lettre*) etc.

În urma prezentării situațiilor de mai sus, se pot face următoarele observații:

- a) din punct de vedere structural, componentele lexicale sunt, în limbile de origine, fie derivate (vezi fr. *adénie*, *alumine*, *butanole*, *éthanol* etc.), fie, mult mai des, compuse (vezi fr. *abdominocentèse*, *acétaldéhyde*, *acétylcellulose*, *acétonitrile*, *acrylonitrile*, *acrosclérose*, *adénolymphoïdite* etc.);
- b) componentele frazeologice conțin, în structura lor formală: b₁) un corespondent lexical, radical sau derivat, al unuia dintre afixoidele care alcătuiesc compusul savant sinonimic (vezi *acroleină* și *aldehidă acrilică*), b₂) un corespondent afixoidal din aceeași familie cu unul dintre afixoidele compusului savant (vezi *acroscleroză* și *sclerodactilie progresivă*); b₃) două corespondente lexicale ale ambelor afixoide care alcătuiesc compusul sinonimic (vezi *abdominocenteză* și *paracenteză abdominală*, *acetaldehydă* și *aldehidă acetică*, *acetilceluloză* și *acetat de celuloză*, *acetonitril* și *nitril acetic*, *acrilonitril* și *nitril acrilic*, *benzaldehydă* și *aldehidă benzoică*, *carboanhidrază* și *anhidrază carbonică* etc.); b₄) un corespondent lexical

pentru rădăcina cuvântului derivat și un altul, de asemenea lexical, din care s-a extras sufixul derivatului sinonimic (vezi butanol și alcool butilic, etanol și alcool etilic etc.);

c) majoritatea sinonimelor citate (lexicale și frazeologice) provin din franceză și au corespondente în majoritatea limbilor de cultură, ceea ce confirmă existența unui fond terminologic savant comun (unele dintre ele, de altfel, pot avea origine multiplă externă);

d) sinonimia dintre ele nu se realizează exclusiv binar ci, de multe ori, mixt sau/și serial;

e) există o corespondență manifestă între componentele savante ale unității lexicale analizabile și componentele lexicale ale unității frazeologice sinonimice, fapt care arată tendința de valorificare maximală a fondului greco-latin și de codificare cât mai precisă folosind un minimum de material lingvistic, cu intenția implicită de standardizare și de internaționalizare a diverselor terminologii. În unele cazuri, construirea celor două sinonime analizabile este mai mult sau mai puțin simultană, în sensul că ambele pot proveni de la același element de compunere de origine greacă, bază a derivatului sau compusului savant și bază a unuia dintre componentele unității frazeologice sinonimice.

3.3. O altă categorie de sinonime lexico-frazeologice analizabile este alcătuită dintr-un component lexical, împrumut analizabil, creație internă sau calc, și unul frazeologic calchiat [9]. Dintre perechile formate dintr-un **împrumut analizabil** (direct sau indirect) și o **unitate frazeologică obținută prin calc**, sunt de citat *beligeranță* s.f. „calitatea de beligerant; stare de război” (din fr. *belligérance*) și *stare de război* (după fr. *état de guerre*), *bodyguard* s.m. (din engl. *bodyguard*) și *gardă de corp* (după fr. *garde du corps*), *dormitor* s.n. (din lat. *dormitorium*) și *cameră de dormit* (după fr. *chambre à coucher*), *circumstanță* s.f. „împrejurare în care are loc un fapt” (din fr. *circonstance*, lat. *circumstantia*) și *concurs de împrejurări* (după fr. *concours de circonstances*) sau *stare de lucruri* (după fr. *état de choses*), *agranulocit* s.n. (din fr. *agranulocyte*, cf. it. *agranulocite*) și *leucocită negranulată* (după it. *leucocite agranulare*, fr. *leucocyte agrannulaire*), *litosferă* s.f. „înveliș exterior, solid, al globului terestru” (din fr. *lithosphère*) și *scoarța pământului* sau *scoarța terestră* (ambele după fr. *écorce terrestre*), *persuasiune* s.f. „darul, puterea de a convinge pe cineva să creadă sau să facă un lucru” (din fr. *persuasion*, lat. *persuasio*, -onis) și *putere de convingere* (după fr. *pouvoir de persuasion*), *a privi* vb. „a-și îndrepta privirea spre ceva sau spre cineva” (cf. sl. *praviti*) și *a arunca o privire/a-și arunca privirea* (după fr. *jeter/lancer un regard*), *(a-i) trebui* vb. „a avea nevoie de ceva sau de cineva, a-i fi necesar” (din sl. *trebovati*) și *a avea trebuință* (cf. fr. *avoir besoin de...*, it. *avere bisogno*) etc., a căror motivare este considerabilă fie în sine, ca în cazul majorității exemplelor, fie inclusiv prin raportare unul la celălalt, ca în cazul sinonimiei *dormitor* și *cameră de dormit*, *a privi* și *a arunca o privire* etc. Cum limita dintre creație internă și calc este, de multe ori, greu de stabilit, vom include cele două posibilități într-o singură categorie, alcătuită din **creații lexicale interne sau mixte și calcuri frazeologice**: *autoapărare* s.f. (după fr. *autodéfense*) și *legitimă apărare* (după fr. *autodéfense*), **autoîncredere* s.f. (cf. engl. *self-confidence*) și *încredere în sine* (după fr. *confiance en soi*), *automulțumire* s.f. (din *auto*¹⁻ + *mulțumire*) și *mulțumire de sine* (după fr. *contentement de soi*), **autorespect* s.n. (după engl. *self-respect*) și *respect de sine* (după fr. *respect de soi*),

încunoștința vb. (din *în* + *cunoștință* + *-a*) și *a aduce la cunoștință* (după fr. *porter à la connaissance*), *a lumina* vb. „a clarifica” (din *lumină* + *-a*, cel mai probabil calc semantic după franceză) și *a arunca o lumină* (după fr. *jeter une lumière*) sau *a face lumină* (după fr. *faire la lumière*), *a (se) încrede* vb. (din *în-* + *crede*) și *a avea încredere* (după fr. *avoir confiance*), *a (se) îngândura* vb. (din *în* + *gânduri* + *-a*) și *a cădea pe gânduri* (după fr. *plonger dans ses pensées*), *a se scuza* vb. (din it. *scusare*, cf. fr. *excuser*) și *a-și cere scuze* (după fr. *demander excuse*) etc. [10]

3.4. O discuție particulară trebuie făcută în cazul sinonimiei lexico-frazeologice în care componentul lexical este refăcut, prin trunchiere, pe terenul limbii române sau pe terenul altor limbi, din unitatea frazeologică corespondentă, la rândul ei creație internă, externă sau mixtă. În această categorie de sinonime intră, spre exemplu, *a-și aminti* „a-și aduce aminte” (din [*a-și aduce*] *aminte* + *-i*) și *a-și aduce aminte* (creație internă), *cezariană* s.f. „intervenție prin incizarea uterului și extragerea fătului, în caz de naștere dificilă; cezaroemie” (din fr. *césarienne*) și *operație cezariană* (din fr. *opération césarienne*), *a chiuli* „a se sustrage nemotivat de la îndeplinirea unei obligații, a unei datorii; a trage chiulul” (din [*a trage*] *chiulul/un chiul* + *-i*) și *a trage chiulul* (după fr. *tirer au cul*), *drept* s.n. (din *drept*, *dreaptă* adj., după fr. *droit* s.m.) și *facultate de drept* (după fr. *faculté de droit*), *Externe* s.f. pl. (din [*Ministerul de*] *Externe*) și *Ministerul de Externe* sau *Ministerul Afacerilor Externe* (după fr. *Ministère des Affaires étrangères*, cf. it. *Ministero degli Affari esteri*), *flagrant* s.n. (din *flafrant* [*delict*]) și *flagrant delict* (din fr. *flagrant délit*), *grădină* s.f. (refăcut, prin trunchiere, din *grădină de vară*) și *grădină de vară* (după fr. *jardin d'été*), *greutăți* s.f. pl. (din *greutăți [materiale]*) și *greutăți materiale* (după fr. *difficultés matérielles*), *Interne* s.f. pl. (din [*Ministerul de*] *Interne*) și *Ministerul de Interne* sau *Ministerul Afacerilor Interne* (după fr. *Ministère de l'Intérieur*, it. *Ministero dell'Interno*), *închiria* vb. „a da sau a lua în chirie” (din [*a da sau a lua*] *în chirie* + *-a*) și *a da în chirie/a lua în chirie*, *înghețată* s.f. „tip de produs de cofetărie” (din [*cremă*] *înghețată*) și, învechit, *cremă înghețată* (după fr. *crème glacée*), *litere* s.f. pl. (după fr. *lettres*) și *facultate de litere* (după fr. *faculté de lettres*), *a (o) rasoli* vb. „a face un lucru de mântuială, a da rasol” (din [*a da/face*] *rasol* + *-i*) și *a da/face rasol* (creație internă), *secund*¹ s.m. „ofițer care îndeplinește funcția de adjunct al unui căpitan de vas” (din [*ofițer*] *secund*, cf. fr. *second*, it. *secondo*) și *ofițer secund* (cf. fr. *officier en second*, engl. *second officer*), *secund*² s.m. „arbitru secund” (din [*arbitru*] *secund*) și *arbitru secund* (din fr. *arbitre second*) etc. [11] După cum se poate observa, este vorba, pe de o parte, de așa-numitele verbe delocutive sau postlocuționare (vezi și *afunda*, *boți*, *chefui*, *cumpăni*, *îmbrățișa*, *împotrivi*, *înfăptui*, *înlătura* etc.), derivate nu atât dintr-o locuțiune propriu-zisă, ci, mai degrabă, dintr-o structură colocaționară. Pe de altă parte, se constată specializarea internă sau, eventual, după model extern a unor substantive din unități frazeologice substantivale (vezi *Externe(le)*, *Interne(le)*, *colonie* s.f., *bascheți* s.m. pl., *teniși* s.m. pl. etc.) și substantivizarea adjectivelor din unități frazeologice de tipul substantiv + adjectiv (vezi *accelerat/personal/rapid*, *alimentară*, *anonimă*, *celular*, *juxtă*, *locale*, *parlamentare*, *prezidențiale*, *plenară* etc.), cu mențiunea că unitățile lexicale rezultate au rămas, pe bună dreptate, în multe cazuri, singurele folosite în mod curent.

3.5. De multe ori, derivate și, mai ales, compuse perfect analizabile, creații interne sau împrumuturi, sunt definite în dicționare prin unități sintagmatice care

le detaliază sau le explicitează structura. Printre exemplele de acest tip se numără *abdominalgie* s.f. (din fr. *abdominalgie*) și *durere abdominală* (cf. fr. *douleur abdominale*), *acvifaună* s.f. (din *acvi-* + *faună*) și *faună acvatică* (cf. fr. *faune aquatique*, it. *fauna aquatica*), *adipocit* s.n. (din fr. *adipocyte*) și *celulă adipoasă* (cf. fr. *cellule adipeuse*), *aeroambulanță* s.f. (cf. it. *aeroambulanza*, engl. *air ambulance*) și *ambulanță aeriană* (cf. fr. *ambulance aérienne*, it. *ambulanza aerea*), *aerodesant* s.n. (din *aero-* + *desant*) și *desant aerian*, *aeroembolie* „astuparea cu gaz a unui vas sangvin sau limfatic” (după fr. *aéroembolisme* MDN; din fr. *aéro-embolie* CM) și *embolie gazoasă* (cf. fr. *émbolie gazeuse*, it. *embolia gassosa*), *aerofrână* s.f. (după fr. *aérofrein*) și *frână aerodinamică* (după fr. *frein aérodynamique*, it. *freno aerodinamico*), *aeromedicină* s.f. (din engl. *aeromedicine*, germ. *Aeromedizin*) și *medicină aeronautică* (din fr. *médecine aéronautique*, it. *medicina aeronautica*), *aeromotor* s.n. (din fr. *aéromoteur*, cf. it. *aeromotore*) și *motor aerian* (cf. fr. *motore eolico*), *agroecosistem* s.n. (din *agro-* + *ecosistem*, cf. fr. *agro-écosystème*, it. *agroecosistema*) și *ecosistem agricol* (din fr. *écosystème agricole*, it. *ecosistema agricolo*), *agropensiune* (din *agro-* + *pensiune*) și *pensiune agricolă*, *algoparestezie* (din fr. *algoparesthésie*, cf. it. *algoparestesia*) și *parestezie dureroasă* (cf. fr. *paresthésie douloureuse*), *amiotrofie* s.f. (din fr. *amyotrophie*) și *atrofie musculară* (cf. fr. *atrophie musculaire*, *atrofia musculară*), *amorfognozie* s.f. „agnozie (parțială); imposibilitate de a recunoaște tactil forma obiectelor” (din fr. *amorphognosie*) și *agnozie de extensitate* (după fr. *agnosie d'extensité*), *anaerobiont* s.m. (din fr. *anaérobionte*) și *organism anaerob* (cf. it. *organismo anaerobico*, engl. *anaerobic organism*), *angiocardiopatie* (din fr. *angiocardopathie*, cf. engl. *angiocardopathy*) și *cardiopatie arterială*, *angioscleroză* s.f. (din fr. *angiosclérose*, cf. it. *angiosclerosi*) și *scleroză vasculară* (cf. fr. *sclérose vasculaire*, it. *sclerosi vascolari*), *anizometropie* s.f. (din fr. *anisométrie*, cf. it. *anisometropia*, engl. *Anisometropia*) și *ametropie asimetrică*, *antobiologie* s.f. (din engl. *anthobiology*, rarism) și *biologie florală* (cf. fr. *biologie florale*, it. *biologia fiorale*), *apocromat* s.n. (din fr. *apochromat*, cf. engl. *apochromat*) și *obiectiv apocromatic* (cf. fr. *objectif apochromatique*, it. *obiettivo apocromatico*), *apractofagie* s.f. (din fr. *apractophagie*) și *apraxie alimentară* (din fr. *apraxie alimentaire*), *arteriocenteză* s.f. (din *arterio-* + *centeză*) și *puncție arterială* (din fr. *ponction artérielle*), *astrogeologie* s.f. (din fr. *astrogéologie*, engl. *astrogeology*, it. *astrogeologia*, germ. *Astrogeologie*) și *geologie a astrilor/geologie planetară* (cf. it. *geologia planetaria*, fr. *géologie planétaire*, engl. *Planetary geology*), *astronavă* s.f. (după fr. *astronef*, cf. it. *astronave*) și *navă cosmică* (cf. it. *nave stellare*, fr. *véhicule spatiale/spationef*), *astronavigație* s.f. (din engl. *astronavigation*) și *navigație spațială* (cf. fr. *navigation astronomique*, it. *navigazione spaziale*), *autobandă* s.f. (din *auto-* + *bandă*) și *bandă transportoare automată* (cf. it. *nastro trasportatore automatico*, fr. *bande transporteuse*), *autocoloană* s.f. (din *auto-* + *coloană*) și *coloană de automobile*, *autocomandă* s.f. (din fr. *autocommande*) și *comandă automată* (cf. fr. *commande automatique*), *autocros* s.n. (din *auto-* + *cros*, după engl. *autocross*) și *cros pentru mașini*, *autofreză* s.f. (din *auto-* + *freză*) și *freză autopropulsată*, *autogară* s.f. (din *auto-* + *gară*) și *gară pentru autovehicule*, *autogreder* s.n. (din *auto-* + *greder*) și *greder autopropulsat*, *automacara* s.f. (din *auto-* + *macara*, după germ. *Autokran*, rus. *автомкран*) și *macara automobilă*, *autorulotă* s.f. (din *auto-* + *rulotă*, după fr. *auto-roulotte*) și *rulotă autopropulsată*, *autostație* s.f. (din *auto-* + *stație*) și *stație de autobuze* etc. [12] Dintre aceste perechi, unele pot fi trecute la împrumuturi (*abdominalgie* și *durere abdominală*, *aeroembolie* și *embolie gazoasă* etc.) și altele la calcuri lexicale, respectiv

frazeologice (*aerofrână* și *frână aerodinamică*), unele pot fi trecute la împrumut lexical, respectiv la calc frazeologic (*anaerobiont* și *organism anaerob*), altele, la împrumut lexical, respectiv la unitate sintagmatică internă (*angiocardiopatie* și *cardiopatie arterială*, *astrogeologie* și *geologie a astrilor*) și, în sfârșit, altele sunt alcătuite dintr-un compus intern sau mixt și o unitate sintagmatică explicativă (*agropensiune* și *pensiune agricolă*, *autocoloană* și *coloană de automobile* etc.) [13].

Referitor la unele dintre exemplele de mai sus, este dificil de stabilit, în lipsa unor dicționare frazeologice alcătuite după criterii lingvistice, relația cronologică și etimologică dintre componentele perechii sinonimice de tip mixt, respectiv dacă unitatea lexicală precede în timp apariția sintagmei corespondente, sau dacă, mai degrabă, o structură colocaționară duce, din rațiuni de economie lingvistică și de standardizare, la construirea sau refacerea unui cuvânt savant analizabil. Cu siguranță, răspunsul poate fi dat numai de la caz la caz, eventual în urma unor discuții cu specialiștii diverselor domenii terminologice. De regulă, însă, compusul lexical rezultă din existența, implicită sau explicită, a unei structuri sintactice, din motivele enunțate mai sus: spre exemplu, *agropensiune* este rezultatul raportării la structura binară *pensiune agricolă*, chiar dacă, lexicografic, este explicată chiar prin aceasta.

3.6. O sinonimie analizabilă din ce în ce mai întâlnită în societatea actuală este cea formată dintr-o siglă rezultată din abrevierea unei sintagme (de regulă nominală) și însăși sintagma respectivă, considerabilă, ipso facto, unitate frazeologică în sensul cel mai larg al termenului. Cităm, în continuare, câteva dintre exemplele cunoscute, prezente mai ales în domeniile administrativ-juridic, economic, politico-social, arhitectural-urbanistic, medical, sportiv etc.: ARV și *antireplicare virală*, AGA și *adunare generală a acționarilor*, AVC și *accident vascular cerebral*, BCA și *beton celular autoclavizat*, CAS și *Casa de Asigurări de Sănătate*, CEC și *Casa de Economii și Consemnațiuni*, CEDO și *Curtea Europeană a Drepturilor Omului*, CFR și *Căile Ferate Române*, CNP și *cod numeric personal*, GPL și *gaz petrol lichefiat*, IATC și *Institutul de Arte Teatrale și Cinematografice*, IMF și *Institutul de Medicină și Farmacie*, MAE și *Ministerul Afacerilor Externe*, MAI și *Ministerul Afacerilor Interne*, NUP și *neîncepere a urmăririi penale*, OG și *ordonanță de guvern*, ONG și *organizație nonguvernamentală*, ONU și *Organizația Națiunilor Unite*, PIB și *produsul intern brut*, PUZ și *plan de urbanism zonal*, PVC și *policlorură de vinil*, RCA și *răspundere civilă auto*, RMN și *rezonanță magnetonucleară*, SIE și *Serviciul de Informații Externe*, SRI și *Serviciul Român de Informații*, SRL și *societate cu răspundere limitată*, TAB și *transportor amfibiu blindat*, UE și *Uniunea Europeană* etc. De această dată, direcția este evidentă: dinspre sintagma nominală spre siglă, cu intenția de economie a expresiei, sigla însăși căpătând, treptat, statutul de unitate lexicalizată. [14] Nu pot intra în relații de sinonimie cu corespondentele lor perifrastice abrevierile împrumutate de tipul ATM (*Automated Teller Machine*), ATV (*All Terrain Vehicle*), BBC (*British Broadcasting Corporation*), BIC (*Bank Identifier Code*), CIA (*Central Intelligence Agency*), DVD (*Digital Versatile Disk*), FBI (*Federal Bureau of Investigation*), HIV (*Human Immunodeficiency Virus*), LP (*long play*), NASA (*National Aeronautics and Space Administration*), NATO (*North-Atlantic Treaty Organization*), OK (*all is correct*), PIN (*Personal Identity Number*), SUV (*Sport Utility Vehicle*), UEFA (*Union of European Football Association*), UNICEF (*United Nations International Children's*

Emergency Fund), VIP (*Very Important Person*) etc., care reprezintă rezultatul siglării, în limba sau limbile de origine, a unor unități perifrastice străine care nu au pătruns în română decât exclusiv prin abrevieri. Pot fi încadrate în categoria sinonimelor intralingvistice exemple ca CD și *compact disc*, CV și *Curriculum Vitae*, DJ și *Disc Jockey*, PS și *Personal Computer* etc. cu argumentul prezenței componentului frazeologic în dicționarele românești de neologisme.

4. Din punctul de vedere al tratării lor lexicografice, unitățile lexicale analizabile, derivate sau compuse, sunt trecute ca intrări și explicate fie prin corespondente sinonimice frazeologice, fie prin perifraze, fie, în sfârșit, compensatoriu, prin ambele modalități. Spre exemplu, numele de insecte, plante, animale etc. au, de regulă, dublată definiția de corespondentul frazeologic latin savant inclusiv în dicționarele explicative generale. Împrumuturile lexicale terminologice sunt explicate, de obicei, prin sinonimele lor frazeologice împrumutate, care dublează, eventual, o definiție dezvoltată. Considerarea acestor împrumuturi ca frazeologisme, în sensul mai larg al termenului, este justificabilă, după părerea noastră, prin calitatea lor de termeni prezenți în principalele limbi de cultură și prin stabilitatea relației de sinonimie în toate aceste limbi. În ceea ce privește calcurile frazeologice, ele se încadrează în categoria mai largă a frazeologismelor atât ca unități formale și semantice, cât și prin statutul modelelor din limbile de origine.

5. În concluzie, sinonimia lexico-frazeologică, în diversele ei forme de manifestare, reprezintă un câmp deschis de cercetare pentru lingviști și pentru terminologi, pentru lexicologi și pentru lexicografi. Relaționarea între cuvinte și unitățile frazeologice înrudite formal este utilă inclusiv din punct de vedere etimologic, fondul lexico-frazeologic al limbii române fiind dependent, în sensul bun al cuvântului, de multiple surse externe, rezultat istoric firesc al deschiderii societății noastre moderne spre limbile și culturile occidentale și realitate observabilă cu ochiul liber la o simplă consultare pe internet. Cercetarea cu atenție a mecanismelor analogice interne, a direcțiilor de formare a cuvintelor, a tendințelor de europenizare lingvistică – pentru a evita termeni precum globalizare sau internaționalizare –, de standardizare, de lexicalizare a unor structuri perifrastice etc. va confirma, categoric, situarea fondului lexico-frazeologic românesc modern alături de cele ale principalelor limbi de cultură și de civilizație actuale.

NOTE

- [1] Vezi articolul *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică*, în „România literară”, nr. 29 din 20 iulie 1978, p. 8.
- [2] Pentru istoricul preocupărilor referitoare la cele două concepte, vezi, cu bibliografie, o excelentă sinteză la Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Pitești, Editura Independența Economică, 2007, p. 130-143.
- [3] Mariana Andrei, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică în limba română*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2003, p. 81-103 și Cristinel Munteanu, *lucr. cit.*
- [4] Despre acest subiect, vezi, cu bibliografie, *Numele de plante. O abordare lingvistică*, de Nagy Imola Katalin (www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte.../IETM5_Part56.pdf), accesat la 30.05.2014, Alina Bursuc, *Terminologia botanică din perspectivă coșeriană*

(http://www.alil.ro/wp-content/uploads/2012/05/13_BURSUC.pdf), accesat la 30.05.2014.

- [5] La acestea se adaugă, desigur, numele de insecte, animale și păsări sălbatice și domestice etc., moștenite sau împrumutate, prezente cu denumire științifică latină în nomenclatoarele de specialitate (vezi, spre exemplu, *câine* și *Canis canis*, *iepure* și *lepus timidus*, *lup* și *Canis lupus*, *oaie* și *Ovis aries* etc.).
 - [6] Și *cortex heterotipic*.
 - [7] Și *acid carbolic* (din fr. *acide carbolique*, cf. it. *acido carbolico*).
 - [8] Vezi DGS, s.v. *a posteriori*.
 - [9] Pentru alte numeroase exemple, vezi, cu etimologiile aferente, Maria Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română (cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 208-242.
 - [10] Aici se pot include și exemple ca *abundent* adv. și *din abundență* loc. adv., *aparent* adv. și *în aparență* loc. adv. (după fr. *en apparence*), *oral* adv. și *pe cale orală* (după fr. *par voie orale*), *permanent* adv. și *în permanență* loc. adv. etc., la care sinonimul lexical este specializat, prin conversiune internă, din adjectivul omonim împrumutat, iar unitățile frazeologice sunt fie creații interne, fie calcuri. În plus, sinonimiei adverbiale *oral* și *pe cale orală* i se poate adăuga un al treilea component, loc. adv. *per os*, preluată ca atare din latină.
 - [11] Pentru concurența sinonimică dintre cuvintele obținute prin condensare (urmată sau nu de conversiune), vezi, cu exemple și bibliografie, Emil Suciu, *Condensarea lexico-semantică*, Iași, Institutul European, 2009, p. 111-119, 160-164, 172-174. Despre derivate provenite din unități frazeologice între care se realizează relații de sinonimie, vezi și Liviu Groza, *Probleme de frazeologie. Studii.Articole.Note*, București, Editura Universității din București, 2011, p. 99-104.
 - [12] Vezi și *autotrafic* și *trafic de automobile*, *bancomat* și *automat bancar*, *biofiltru* și *filtru biologic*, *bioinformatică* și *informatică biologică*, *bioinginerie* și *inginerie genetică*, *bioreactor* și *reactor biologic*, *biosecuritate* și *securitate biologică*, *biotest* și *test biologic*, *fototelegraf* și *aparat fototelegrafic*, *girobusolă* și *busolă giroscopică*, *radioreceptor* și *aparat de radiorecepție*, *telaugraf* și *aparat telaugrafic*, *telefon* și *aparat telefonic*, *termoaprinde* și *aprinde prin cap incandescent* etc.
 - [13] Nu privesc discuția de față exemplele alcătuite din împrumuturi savante și traduceri lor in extenso, spre exemplu derivatele în *a-*, *ana-* (vezi *acefalie* „absență congenitală a capului”, *acefalocardie* „absență congenitală a capului și a inimii”, *acheiropodie* „absența mâinilor și a picioarelor”, *acianopsie* „lipsa vederii pentru culoarea albastră”, *acolie* „absența secreției biliare”, *acorie* „absența senzației de sațietate...”, *acranie* „absență a craniului”, *adiapforeză* „absență a transpirației”, *adipsie* „lipsa senzației de sete” etc.), compusele cu *-fobie* „teamă patologică de ...”, *-filie* „atracție, iubire de...”, *-logie* „știință care studiază ...” etc.
 - [14] Despre acest subiect vezi Adriana Stoichițoiu-Ichim, cap. “Siglarea – modă sau necesitate?”, în vol. *Creativitatea lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2006, p. 119-205.
- <https://www.google.com/>

BIBLIOGRAFIE

Cărți, articole și studii

Andrei, Mariana (2003). *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică în limba română*. Pitești: Editura Universității din Pitești.

- Groza, Liviu (2011). *Probleme de frazeologie. Studii.Articole.Note*. București: Editura Universității din București.
- Hristea, Theodor, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică*, în „România literară”, nr. 29 din 20 iulie 1978, p. 8.
- Munteanu, Cristinel (2007). *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*. Pitești: Editura Independența Economică.
- Stanciu-Istrate, Maria (2006). *Calcul lingvistic în limba română (cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*. București: Editura Academiei Române.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana (2006). *Creativitatea lexicală în româna actuală*. București: Editura Universității din București.
- Suciu, Emil (2009). *Condensarea lexico-semantică*. Iași: Institutul European.

Dicționare

- Cobeț, Doina și Laura Manea (2013). *Dicționar general de sinonime al limbii române*. Chișinău: Editura Gunivas.
- Dănilă, Elena și Andrei Dănilă (2011). *Dicționar ilustrat de cuvinte și sensuri recente în limba română*. București: Editura Litere Internațional.
- Marcu, Florin (2008). *Marele dicționar de neologisme*, ediția a X-a, revăzută, augmentată și actualizată. București: Editura Saeculum Vizual.
- Pârvu, Constantin (2006). *Universul plantelor*, ediția a IV-a, revizuită și completată. București: Editura ASAB.
- Simici, P. (resp.) et al. (1069). *Dicționar medical* Vol. I, literele A-H. București: Editura Medicală.
- Țițeica, Radu (resp.) (1972). *Dicționar de termeni tehnici*. București: Editura Tehnică.

Bibliografie electronică

- Bursuc, Alina, *Terminologia botanică din perspectivă coșeriană* (http://www.alil.ro/wp-content/uploads/2012/05/13_BURSUC.pdf).
- Nagy Imola, Katalin *Numele de plante. O abordare lingvistică*, ([www.upm.ro/ facultati _departamente/stiinte.../IETM5_Part56.pdf](http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte.../IETM5_Part56.pdf)).
- www.dexonline.ro
- www.cnrtl.fr
- www.treccani.it
- www.duden.de <https://www.google.com/>

A SPECIAL TYPE OF MIXED SYNONYMY: ANALYSABLE WORDS AND PHRASEOLOGICAL UNITS

Abstract: In this paper I have had in view, identified and detailed a special type of mixed synonymy. This type of mixed synonymy refers to the lexical-phraseological synonymy which is analysable as regards its formal structure. This is the relation of equivalence stated between the meanings of a lexical unit and of a phraseological one (syntagms, expressions, phrases, etc.). The two linguistic units may belong to the same lexical-morphological class or to „cognate” classes.

The result of my analysis consists of few types and subtypes of such synonyms, which can be classified by etymological, structural and stylistic criteria. The conclusion of this presentation confirms that the Romanian language stays at the same level with the other European languages of culture and civilization, including the semantic perspective.

Key words: synonymy, phraseological unit, internal motivation, internal creation, loan word.